

A

MINISZTERI FELELŐSSÉG

EREDETE

AZ EURÓPAI ALKOTMÁNYTÖRTÉNELEMBEN.

SCHWARCZ GYULA

L. TAGTÖL.

(Olvastatott a m. t. Akadémia II. osztályának december 4-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1883.

A. M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1883. Az A t h e n a e u m r. társ. könyvnyomdája.

A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténetemben.

Tisztán áll előttünk azon fejlődés menete, melyet a miniszteri felelősség államjogi elvének érvényesülése Anglia alkotmányos joggyakorlatában mutat, kezdve a Hanover-ház trónraléptétől le egész a mai napig. Szemben e fejlődés tüneteivel alig juthat ma már egyéb munkarész az államtudománynak, mint földolgozni a tanulságokat. Ámde midőn az államtudomány ebben fáradozik, nem utasíthatja el magától az alkotmány történelem visszatekintő igényeit: lehetetlen beható buvárlat tárgyává nem tennie, azon történelmi előzményeket is, melyek, — bár nem állanak szerves egybefüggésben a modern miniszteri felelősség alkotmányjogi mozzanataival, — közelebről szemügyre véve, ezeknek mégis figyelemreméltó előjátékát képezik. — egymástól vajmi távulfekvő államok alkotmánytörténelmében.

A miniszteri felelősség ezen alkotmánytörténelmi előzményeinek törvényhozási nyomairól óhajtok most én a mélyen tisztelt Akadémia előtt szólni: nemcsak azért, mert készetve érzem magamat egy igen t. tagtársunknak, Ladányi Gedeonnak itt fölolvastott rokontárgyú értekezésére megjegyzéseket tenni: de, és leginkább azért, mert még mindig nem látom e tárgyat az európai szakirodalomban kellően főszerelt adatkészlet alapján megvilágítva, — sőt egyenesen azt tapasztalom, hogy az európai alkotmánytörténelem hangadó búvárai éppen azon államnak, mely bennünket legközelebről érdekel, éppen hazánknak, Magyarországnak, mulasztották el kijuttatni azon elismerés osztályrészét, mely a modern alkotmányos monarchia alapeszméjének irányában úttörő középkori

államokat megilleti. Pedig az Arany Bulla 1231-diki kiadásának 3-dik pontja, mely az országgyűlésnek döntő befolyást biztosít a rosszul kormányzó nádornak elbocsáttatására, — III. András 1298: 23. törvényzikke, mely a király fontosabb országglási actusainak érvényességét választott tanácsosainak beleegyezésétől teszi föltételelessé, — a Mária királynő fogsága idején, Budán tartott 1386-diki gyűlés határozata, mely míg egyfelől a királyi felséget tanácsosai tanácsának követésére kötelezi, addig másrésről a rász tanácsadót kizáratni rendeli a király tanácsából, — II. Ulászló 1507: 5. és 7. törvényzikkei, melyek közül amaz érvénytelennek nyilvánítja a királynak mindazon országglási actusait, a melyeket a Felség a tanács tagjainak és egyéb tanácsosainak tudta nélkül végezne, emez meg följogosítja az ország rendéit megbüntetni mind személyében, mind vagyonában az oly tanácsost, a ki a királyi Felség tanácsában nyilvánosan és vakmerően ezen ország szabadsága, közjawa és törvénye ellen bármit is elkövetni megkísérlene, — végre az erdélyi fejedelmek »Conditio« — pl. Bartsai Ákosé, mely »Ő Nagyságát« arra kötelezi, hogy a »Tanátsoknak« — »megegyezett akaratjok nélkül derekas országos dolgot ne igazgasson,« ¹⁾ hogy »a vármegyéknek főispánokat«, — »fiscalis és egyéb végvárakbeli főkapitányokat és azokban levő minden egyéb derekas tiszteket« — csak a »Tanáts nagyobb részének egyező tetszéséből« »állasson,« ²⁾

— Kemény János fejedelem conditiója, mely ugyancsak »Ő

¹⁾ Compil. Constit. I, T. X: Cond. Acacii Bartsai XT.: »Hogy Tanát sokat pleno numero azaz 12 számúakat mindenik Katidból az Ország választván Ő Nagyságával együtt, Ő Nagysága confirmáljon: kik között ha decedálnauak, első közelbik Gyűlésen a megírt mód szerint helybe állassanak, kik is Juramentumokat deponálják az Ország és Fejedelem hűségére ugyan az Ország előtt: kiknek tanátsadásokkoz olly köteles legyen Ő Nagysága, hogy azoknak megegyezett akaratjok nélkül derekas országos dolgot ne igazgasson, Ország Házaiban is főtiszteket ezek tetszések nélkül ne oszszon, azokkal együtt is az Ország articulusa kívül ne, — külömben az Ország semmivé tegye; ha pedig a Tanátsok közül Orzágnak törvénye, szabadsága, Decretuma ellen valamellyik lelkiismeret nem tekintvén, veszedelmes és ártalmas tanátsra indítaná O Nagyságát, comperta rei veritate kedvezés nélkül afféle tanácsadót praescriptióval és notóriussággal büntessenek meg« stb.

²⁾ U. o. XVI.

Nagyságát« arra kötelezi, liogy »semmi követségeket, valame-
lyek constálnak, vagy a Hazát, az Országot és a közönséges
dolgokat illetik, Tanáts nélkül meg ne hallgasson, se első jö-
vetelekkor, se azután el se bocsásson azok nélkül, szállásokra
senkit titkon ne jártasson, és azokra való választ O Nagysága
ne adhasson, se könyörgéseket ne instituáljon a Tanátsoknak
tetszése és megegyezett akarátja nélkül,«¹⁾ — vagy az utósó
nemzeti fejedelem Apafi Mihály conditiója: »hogya az Ország
jövedelmének percipiálására az Orzágnak fő Rendéből levő
Tksaurarius rendeltessék ő Nagyságától és az Orzágtól, ki
is az Ország mindenféle jövedelmének erogálásában mitsoda
modalitást kövessen, ugyan most Ó Nagysága az egész Tanáts
tetszésétől deli'oeráljon felőle, — ha pedig annak vacantiája
történik, mentői hamarabb a Tanátsok egyező értelmekből —
mást, — alkalmatost substituáljon«²⁾ — valóban, emlékezetre-
méltó mozzanatok, melyek a miniszteri felelősség történelmi
előjátékának államtudományi bűvárait legalább is annyira
érdekelhetnék, mint akár Aragóniának, akár Castillának több
tekintetben félreértett kora alkotmánytörténelmi mozzanatai.

És mégis mit tapasztalunk?

Azt, hogya ez utóbbiak anyagot és tápot szolgáltatnak és
szolgáltának még ma is egy egész tüzetes szakirodalomnak
a magyar alkotmánytörténelemnek ama meglepő tüneteit azon-
ban az európai alkotmánytörténelem legkiválóbb bűvárai —
példa rá Hallam³⁾ — egy szóval sem említik.

¹⁾ Cond. Princ. Joh. Kemény. V.

²⁾ Cond. Apafi. XIX. — A fejedelem tanácsosainak felelősségére
vállanak egyébként: Approb. Const. P. II, T. 1, art. 3, 4; Cond. IV, art.
5, 6, 7, és Cond. VI; Approb. Const. P. II, T. 1, art. 7, Cond. VI; T. 3,
art. 1; T. 1, art. 3; Cond. IV, art. 5, 6; Cond. XII, art. 7; Cond. XIII,
T. 3, art. 1; továbbá Compil. Constit. P. II, T. 1, art. 1, 4, 5, Cond. V,
XV; Comp. Constit. P. II, T. 1, 4, 5, Cond. XV; Comp. Const. P. II, T. 1,
art. 1, 4, 5, Cond. XV. Mindezekről, úgyszintén az erdélyi fejedelemség-
ben 1630 óta dívott »lectá«-ról, valamint az idevágó szakirodalom viselt
dolgairól tüzetesben más alkalommal.

³⁾ Henry Hallam »View of the State of Europe during the Middle
Ages« című — különben maradandó becsű — alkotmánytörténelmi mű-
vében, túlnyomólag forrástanulmány alapján, ha nem is kimerítőleg, de
mindenesetre eléggé tanulságos bőséggel tárgyalja Franciaország, Ara-

Legyen bárhogy, — Európa államtudományit elhanyagolta a magyar alkotmánytörténelemnek miül e tanulságait, — elhanyagolta még azokat is, a melyek Európaszerte érthető nyelven, latinál írvák, és kezdve a XVII. század Schoedel-étől,¹⁾ Pancratius-ától,²⁾ le egész a jelen század közepéig folytonosan szintén latinál — többek közt egy Bartalnak elasztikus műve által commentálvák.

Nem is sejtették ők ott Nyugaton, hogy minő kincseket hord magában ez a mi lenézett szegény magyar alkotmánytörténelmünk, — nem is képzelték, hogy e kincsek napvilágra vonatva, mennyire jelentékeny mérvekben járulhattak volna hozzá az európai államtudomány látkörének kitágításához!

gonia, Castilla, Anglia, Olaszország, Német, birodalom stb. államintézményeinek történelmi fejlődését a római birodalom bukásától egész a XVI. századig: Magyarországról azonban csak két alkalommal látja jónak megemlékezni: első ízben Franciaország rovata alatt, midőn fölemlíti a Vezérek korabeli pusztító hadjáratokat, a hol fölemlíti a toulouisei grófnak Raymond Pousnak, Madarász Henriknek, I. Ottónak fegyvertetteit és az Olaszországon elrendelt szent misét: »Ab Ungarorum nos defendas jaculis!« — és azután a Németbirodalom rovata alatt, hol ismét majdnem kizárólag fegyvertények kapcsában (Várna stb.) említi föl a magyarokat, alkotmányukról csupán azon nevezetes fölfedezést tevén, hogy az »nagyon kevés eltéréssel azonos volt a góthok és zsidó törzsek alkotmányával.« (IV, 51. kv.). Egyebet nem tud Magyarország alkotmányáról mondani: bár jegyzeteiben nemcsak Aeneas Sylviusra, Galeotusra Spondanusra, de Thuróczyra is hivatkozik. — Lord Bí rón egyízben gúnyos czélzást tett Hallamra, a ki nem ismervén föl egy görög nyelven irt modern kísérletben Pindarosnak idézett sorait, ezekben egy tudákos tyrónak solocicismusait vélte fölfedezhetni: »the classic Hallam — much renowned for Greek« — ámde a magyar tudományosság bűvárló munkásait méltán még keserűbb érzet foghatja el, ha meggondolják, hogy ugyanazon Hallam, a ki végig olvasta egyik királyunknak Galeotus által latinul följegyzett »jocose« és »facete dictum«-ait (11, 57, note 2) nem használta föl kifogástalan latin nyelvismereteit egyúttal arra is, hogy Kálmán királyunknak, II. és III. Andrásunknak és II. Ulászlónak szintén latinul írott törvényeit tudomásul vegye.

¹⁾ »Disquisitio historico-politica de Regno Hungariae. Strassburg, 1629.

²⁾ Tractatus politico-historico-juridicus juris publici Regni Hungariae Cassoviae, 1668.

Mi rajtunk a sor, hogy megkíséreljük azon vindicatiót, a melyből velünk együtt tán Nyugat bűvárai is okulhatnak.¹⁾

Mélyen tisztelt Akadémia!

Nem óhajtom fölölelni azon egész nagy anyagot, a melynek határvonalait — már a dolog természeténél fogva — csak iménti bevezetésemben kénytelen voltam érinteni.

Szándokom a jelen ülésben csak azon kérdéssel foglalkozni, hogy hol, az európai alkotmánytörténelemnek minő pontján mutatkoznak azon legrégebb nyomok, a melyek, ha nem is magának a miniszteri felelősségnek modern értelmében bevégzett alapeszméjére, hát legalább mégis ezen alapeszmének elvitázhatlanul határozott egyes elemeire vallanak?

¹⁾ Kétségen kívül jelentékeny érdem illeti meg szintűgy *Hajnik* mint *Ladányi* érdemteljes tagtársaink alkotmánytörténelmi műveit; ezeknek átültetése valamely nyugati irodalomba annyival inkább kívánatos lenne, minthogy az európai modern alkotmánybuvárlat munkásai — bevett szokás szerint — ösztönszerűleg elsöben is oly segédkönyvek után nyúlnak, a melyek élő nyelven írvák. E körülménynek tulajdonítható, hogy Emericli von Krajnernek »Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns« (Wien, Gerold, 1872.) című epés munkája a külföldön, némely körökben, oly figyelemben részesül, melyet e könyv belértékénél fogva — szemben az általa fölölelt egész idöszakkal — 1382-ig — legkevésbé sem érdemel. Keni lehet hivatásom, hogy azon jellemző kifakadásokra feleljek, a melyek úgyis önmagukat ítélik el — ámde arra bátor vagyok figyelmeztetni, hogy Emerich von Krajnernek 759 nagy 8-adrét lapra terjedő alkotmánytörténelmi művében, melyben pedig csakis 1382-ig tárgyalja Magyarország alkotmánytörténelmét, nyoma sem fedezhető föl annak, miszerént csak távolról is sejtette volna III. András királyunk 1298: 23. törvénycikkének horderejét. Az a bűvár, a ki egy ily mozzanatot iránt nem tanúsít érzéket, jártas lehet ugyan a »Lex Batuvariorum«-ban, melyből tápanyagát oly nagy mérvben kölcsönzi, de nem alkalmas arra, hogy történelmét írja meg egy oly alkotmánynak, mint a minő Magyarország alkotmánya már a XIII. században volt. Minden helyes jogczím nélkül választotta E. v. Krajner Montesquieu szavait (Espr. d. L. XXX. 11.) jelszóul: nem a modernizálás erőszakát követik el a magyar alkotmány középkori történelmén, a kik *egyebet* is mernek fölismerni ez utóbbiban a *németség hatásánál*. Ép ellenkezőleg, éppen — úti figura docet (III. András 1298: 23.) — éppen ő az, a ki nem látja az erdőt a fától!

Az első eredmény, melyet ez iránybani kutatásaink nyerhetnek, abban tetőzik, hogy tévednek azok, a kik a miniszteri felelősség alapeszméjének elemeit legkorábban Aragóniában vélik föltalálhatni.

Igaz, egész következetes műgonddal látunk e monarchiában a fejedelmi hatalomtelj túlcsapougásának korlátozására rendszeres intézményeket kiépítve már oly időben, midőn még Európa egyéb államaiban ez érdemben legfőlebb holmi elszigetelt durva kísérletek történtek.

Nemcsak a képviseleti rendszer kezdeteit találjuk itt már a XII. században, sőt a városok képviseltetését Zurita »Anales de Aragon«-ja szerint már 1133-ban — los procuradores de las ciudades y villas — nemcsak föltűnő éllel látjuk itt már 1205-ben körvonalozva a rendek jogkörét szemben a király felségjogaival: de itt találjuk már a XIII. században mint egy rég gyökeret vert intézményt a *Justiza* vagy *Justicia* intézményét, mely mint ilyen, páratlan a monarchiák történelmében. A *Justiza* kezeibe tette le a király az esküt trónraléptekor az ország törvényeire, szokásjogaira, szabadságaira — *fueros y libertades* —; ő volt a törvények magyarázatának legfőbb letéteményese, — legfőbb ítélő s egyúttal föllebbezhetlen semintő bíró; megakaszthatta bármily stádiumban a peres eljárás rendes folyamát, — kiszabadíthatta a börtönből a vádlottakat és saját fogházába szállíthatta azokat, feleletre vonhatta a bírákat; megtorolhatta azon sérelmeket, melyeket a bírák a személyszabadságon ejtettek, vagy ha a vagonbiztonságot veszélyeztették.¹⁾

Aragónia e legfőbb bírójának jogköre természetesen csak hosszú idők folyamában domborult ki oly túlradóvá, mint a minőnek azt Zurita és Blancas festik: ámde a miniszteri felelősség eredetének kérdését egyáltalán nincs jogunk kapcsolatba hozni a *Justiza*-intézmény alkotmánytörténelmi phasisaival. Akár *Huesca* tudós püspökének *Vitalisnak* legyen igaza, a ki-

¹⁾ Blancas: *Commentavii Bérúm Aragonensium*. 751. s köv. II. — *Fueros de Aragon* f. 60, f. 137. — Zurita: *Anales de Aragon*. II, f. 386. Hsl. ö. Hallam: *View of the State of Europe during tke Middle Ages*. I, 387. — Muro y Martmez: *Recopilacion histórico-critica de la legislacion de Espaua*. Madrid, 1881.

szerént még I. Jakab idejében, tehát a XIII. század közepe táján a Justiza egész jogköre jelentéktelen volt, — akár Zúzdának, a ki már II. Péter korában nagy jelentőségűnek állítja¹⁾ azt: ez tárgyunkra, a jelenleg előttünk forgó kérdésre teljesen mindegy. Bennünket csak egy figyelemre méltó hevégzett alkotmánytörténelmi tény tájékoztathat: azon tény, hogy nem fekszik eddigelé semmi határozott nyoma annak, miszerén a Justiza jogköre fejlődésének bármely phasisában is alkotmányjogilag behelyezett politikai tanácsosa lett volna Aragonia királyának. Valljuk be, a Justiza nem csak bíró, de a király tanácsosa is volt, de csak *vitás* kérdésekben.²⁾ A mi tisztet ő államjogi ügyekben végezni, jogot gyakorolni jogosítva volt: erre ő nem mint a király politikai tanácsosa volt illetékes, hanem mint őre az alkotmánynak és a törvénynek. Jogában, sőt tisztében állott fölvigyázni a király magaviseletére a törvényszerűség szempontjából, — jogában, sőt tisztében állott megvizsgálni a király minden egyes rendeletét a törvényszerűség szempontjából, óvást tenni a törvénybeütköző rendeletek végrehajtása ellen ugyancsak a törvényszerűség szempontjából. — kizárhatta a király egyik vagy másik tanácsosát a királyi tanácsból, eltilthatta őket az ügyek vitelétől, feleletre is vonhatta őket: de megint csak is a törvényszerűség szempontjából.³⁾

És a mi a legfőbb: jogában, sőt tisztében állott mint illetékes bíró ítéletet mondani mindazon vitás államjogi kérdésekben meg illetékességi és egyéb természetű összeütközésekben, a melyek király és nemzet, király és rendek közt fölmerültek. »Ne quid autem damni detrimentive leges aut libertates nostrae patiantur, *judex quidam medius esto*, ad quem a Rege provocare, si aliquem laeserit, injuriasque arcere, si quas forsan Reipublicae intulerit, jus, fasque esto.« Így szóllott *Soprarbe* törvénye: és hogy ez nem csupán írott mulaszt maradt: erről tanúskodik Blancas, a ki Saragossa szülötte és tíz

¹⁾ Blancas u. o. 722. — Zurita: i. m. I, f. 102. — Hsl. ö. Minő y Martinez i. m. és a »Cabinet Cyclop.«-nak, »History of Spain and Portugal« című, szakavatott tollból eredő, számos új adatot tartalmazó cikkével.

²⁾ Blancas: i. m. 748. b.

³⁾ Blancas: i. m. 747—755. — Zurita: i. m. i. h.

éven át a források teljes birtokában, Aragónia hivatalos történetírója volt. ¹⁾

Ily természetű volt az aragoniai Justiza jogköre, — vajon szabad-e? vajon államtudományilag helyes-e ezen jogkörből a miniszteri felelősség alapeszméjének csíráira következtetni?

Az én nézetem szerint a miniszteri felelősség alapeszméjének elemeit csak oly alkotmányfejlődésben lehet sikerrel nyomozgatni, a mely magában foglalja akár explicite, akár implicite — legalább egyikét e két föltételnek:

1) hogy az uralkodó személyes uralmat — autarchiát, régime personnel — ne gyakoroljon, hanem érvényesen országglási actust csakis tanácsosainak beleegyezésével végezhesen,

és 2) hogy e tanácsosokat a törvényhozótestület felelőségre vonhassa, még pedig necsak legális, juristikus felelőségre vonhassa, de politikai felelőségre is, vagyis hogy a törvényhozó testületnek felelősek legyenek a tanácsosok nemcsak a törvény-szerűség, de a közérdek, a czélszerűség szempontjából is.

Mindkét föltétel hiányzott Aragónia alkotmányából.

Aragónia királyának felségjogai nagyon szűk korlátok közé voltak szorítva ugyan: ámde azon jogkört, melyet neki az alkotmány, — a törvények és fuerók főnhagytak, ezen felségi jogkört Aragónia királyai mindenha személyes uralom alapján gyakorolták.²⁾

Hogy ez így volt: ezt misem helyezi jobb világításba, mint éppen a Justiza intézménye. Nem a király tanácsosairól vagy on szó *Soprarbe* törvényében, hanem magáról a királyról. Úgy, de hogy állíthatta volna oda Aragónia alkotmánya a Justizát biróul király és rendek közé, ha ezen alkotmány már

¹⁾ Blancas: i. m. i. h. — Blancas idézett latin művén kívül, két más államjogi és egyúttal történelmi munkával is gazdagította a spanyol alkotmánytörténelmi irodalmat (« Coronaciones de los Beyes » és *diodo de proceder en Cortes*), melyeknek jelentékeny értékéről Prescottt óta (H. Férd. Isab. 36. 1.) teljes elismeréssel nyilatkozik a nem-spanyol szakirodalom is.

²⁾ Ez az, a mit Hallam (i. m. i. h.) nem domborít ki eléggé: holtott ez bevégzett tény, a melynek constatalása sajnos fogalomzavarnak vehette volna elejét.

azon elvnek hódol vala, a melyből a miniszteri felelősség kezde-
tei angol földön kicsiráztak, — azon elvnek, »that the k lving
cannot do wrong?«

Ezen elvet Aragónia alkotmányfejlődése egyszerűleg nem
ismeri.

Végig mehetnek Önök valamennyi »fueron« és »observan-
cián«: azt hogy Aragónia alkotmánya a király országlási Retu-
sainak érvényességét tanácsosainak beleegyezésétől tette volna
valaha föltételelessé: ezt nem fogják azokból kiolvashatni soha.

Igen, Aragónia királyának országlási actusait szabályoz-
ták a törvények, korlátolták a fuerok; volt oly testület is, a
melynek tanácsa és beleegyezése nélkül a király nem vethetett
ki adót, nem hirdethetett ki, nem törölhetett el törvényt, nem
kezdeményezhetett egyáltalán nagyobb fontosságú dolgokat:
ámde e testület nem egy királyi tanács volt, hanem voltak ma-
guk a rendek, ezen testület volt a Cortes maga. ¹⁾

¹⁾ »Niuguno negocio arduo emprendían sin acuerdo y consejo de
sus ricos hombres.« (Zurita: i. m. I. f. 264.). — Blancas: i. m. 761:
»Unde perpetuum illud nobis comparatum est jus, ut communes et pu-
blicaes leges ñeque tolli, ñeque rogari possint, nisi prius uiversus popu-
lus una voce comitiis institutis suum ea de re liberum suffragium ferat;
idque postea ipsius regis assensu comprobetur.« — Továbbá Blancas:
i. m. 763. 1. — Az »una voce«, mely, miként Prescott is (i. m. 36. 1.)
megjegyzí, a lengyel »veto«-ra emlékeztet, csak 1592-ben II. Fülöp alatt
töröltetett el. — Fueros y Observancias del Reyno de Aragón f. 9;
Zurita: i. m. f. 265. — Hogy mily mereven állott Aragóniában szemben
a király felségi jogköre a Cortes jogkörével: ez kiderül Zurita azon
tudósításából, miszerént a hadsereg parancsnokainak, tiszteinek kineve-
zésére vonatkozó jog kizárólag magát a Cortest illetvén, még 1503-ban
is megtörténhetett, miszerént az olaszországi hadjárat alkalmából, a ki-
rály ad hoc törvény alkotása által hatalmaztatott föl arra, hogy a föl-
merült concret esetben ő felsége kivételesen saját maga nevezhesse ki az
illető sereg számára a parancsnokokat és tiszteket (Zurita: i. m. V, 274).
Vajon lett volna-e erre szükség, ha a király tanácsosainak politikai fele-
lőssége részét képezte volna az aragoniai alkotmányjognak, mint ezt né-
melyek hiszik? Az aragoniai (primitív) budgetjogra nézve l. Blancas és
Zurita: i. m., továbbá a »Fueros y Observancias del Reyno de Aragón« i. h.
— Ez is oly mozzanat, melyről nem ad kielégítő fölvilágosítást Hallam
idézett, különben nagyon értékteljes munkájában. — Hls. ö.: Muñoz y
Romero: Colección de Fueros y Cartas Púeblos. 1847. — Muro y Martínez:
Códigos españoles 1881. és Recopilación histórico-crítica 1881. Colección
de Fueros y Cartas Púeblos de España por la R. Ac.de la Hist. 1852.

Modern alkotmányos monarchiában is a törvényhozó testület első sorban az melylyel a király a felségjogokat megosztva birtokolja és gyakorolja: ámde azon összeütközéseknek, a melyek király és törvényhozó testület közt esetről esetre fölmerülnek, — mondom ezen gyakran valóban vészterhes összeütközéseknek mellőzésére szolgál éppen azon, hogy úgymondjam biztonszági szellentű, melynek funkcióját a miniszteri felelősség, a király tanácsosainak felelőssége és ugyan nem kevésbé politikai mint legális, juristikus felelőssége van hivatva betölteni.

Egy ily biztonszági szellentűnek alapeszméje is hiányzik Aragónia alkotmány történelméből.

Nem pótolhatta ezen biztonszági szellentűt a Justiza intézménye sem: mert — miként úgy a törvényekből, fuerókból, mint az alkotmány történelem irodalmi hagyatékából látjuk, — a Justiza nem volt soha Aragóniában a király politikai tanácsadója — hanem volt mindenkéül bíró király és rendek közt, a ki a fölmerülhető, nem legális, hanem politikai természetű, vagyis a tisztán hasznossági, czélszerűségi szempontból király és rendek közt fölmerülő összeütközések kiegyenlítésére, mellőzésére már csak azért sem volt alkalmas közreműködni, mert Aragónia alkotmánya szerént a király csakis tisztán *vítas* jogi kérdésekben tartozott a Justiza tanácsát kikérni és figyelembe venni. ¹⁾

Másfelől az is beigazolható, hogy a Justiza felelőssége szemben a Cortessel, — 1390 előtt szemben közvetlenül magával a Cortessel, — 1390-től 1461-ig szemben a négyes, Időtől fogva pedig a 17-es bizottsággal nem a miniszteri felelősségnek holmi kora előjátéka, hanem mindenha csakis merőben bírói felelősség volt. A Justizát soha sem úgy választották, — a Justizát Aragóniában minden időben, még az 1287-diki Union fenhéjázó uralma alatt is a király nevezte ki. A Justiza kártérítéssel tartozott azon károkért, a melyeket helytelen el-

¹⁾ Blancas: *Commentarii Rerum Aragonensium*. 748. s. köv. 1. — Hsl. ö.: *Collecciu de Fueros y Cartas Pueblos de España por la Kcal Academia de la Historia* h. h. — Muro y Martínez: *Códigos de España*. — *Recopilación histórico-crítica de la legislación és Blasco de la Nuza: Historias eccles. y secul. de Aragon*. 1556 —1618. — *Fueros y Observancias del Reyno de Aragon Saragossa*. 1667. — Hallam e kérdés tüzetes vitatását mellözi.

járása által a feleknek okozott; ha méltatlanul látta el fenséges tisztét, halállal lakolt.¹⁾ Hogy valaha politikai felelős, ségre vontak volna Justizát: ennek semmi nyoma Aragónia alkotmánytörténelmi hagyatékában. De nem is igen vonhattak: mert a Justiza bíró, túlnyomóig büntető bíró és államjogi bíró és bár névleg csak 1348 óta, de tényleg már jóval előbb a XIII. században *elmozdíthatlan bíró volt*, kit törvény útján kívül nem is lehetett fenséges hivatalától eltávolítani. De hát hogy is akarhatnék III. Andrásnak 3 hónapról hónapra országgyűlésileg választott politikai tanácsosait a Justizával, ezen kinevezett és elmozdíthatlan bíróval párhuzamba tenni? Avagy talán jelzett, tarthatlan nézetnek támogatására azon körülményből remélhetnénk érvet szerezhetni, miszerént egy erőszakos király, V. Alfonz ²⁾ a Justizát 1439-ben önhatalmilag börtönre merészelte vettetni? Gyenge érv lenne ez, — hisz tudjuk, hogy midőn V. Alfonz ezt elkövette, a legdurvább módon megsértette Aragónia alkotmányát.

Érdemdús tagtársunk Ladányi, eltekintve a Justizától, Aragónia alkotmánytörténelmében mindezek dacára az 1287-diki tanács-privilegium kapcsában »nagy lépést« vél észrevehetni a modern intézmények felé. Az 1287-diki évre hivatkozik. mint a melyben, az ő szavai szerint, »törvény alkottatott, mely szerint a király a Cortessel együtt válaszsza maga mellé a tanácsosokat; azon esetre pedig, ha még így is történnének jogsértések és ellenszegülések, a főbíró (már t. i. a Justiza) hatalmaztatott föl annak megítélésére, vajon az ellenszegülés jogos volt-e vagy nem«? (»Modern alkotni, monarchiái intézmények a középkori államokban« 5.1.).

E mozzanatra támaszkodva, azután Ladányi azt hiszi, hogy — miként érdemdús tagtársunk magát kifejezi, — III. Andrásunk azon törvénye, mely a király országlási actusainak érvényességét a király tanácsosainak, országgyűlés által 3 hó-

¹⁾ Ezért nem is a főnemesek köréből nevezhette őt ki a király — miután a főnemeseket Aragóniában nem érthette halálbüntetés, hanem csakis a másodrangú nemesek sorából. — *Fueros y Observancias del Reyno de Aragón*: I, 21. — Blancas 657., Zurita II, 229.

²⁾ *Fueros y Observancias del Rey no de Aragón* f. 22., Blancas 701., Zurita III. 140, 255, 272. — Muro y Martínez i. m.

napra választott tanácsosainak beleegyezésétől teszi függővé, »nem az angol, hanem az aragoniai intézmények utánzása.« (U. o. és 6. 1.).

E nézet félreértésen alapul, m. t. Akadémia!

Aragónia rendei 1286-ban azon kérelemmel járultak a királyhoz, hogy ők — a Cortes — választhassák a királyi tanács tagjait, és még a királyi udvar főbb tisztviselőit is. Vajon helyt adott-e a király a rendek ezen kérelmének? Zurita aragoniai évkönyveinek első szakaszából kiderül, hogy igen.¹⁾ Ámde minő körülmények közt történt ez? És oly kikötéssel történt-e ez, mint a minő a mi III. András királyunk 1298-diki tanács-törvényének sanctióját képezi?

Legkevésbé.

Aragónia 1287-diki tanács-privilegiumát egy hatalmas liga, az *Union* csikarta ki. — De hiányzik e privilegiumból minden oly sanctio is, mely a mi 1298-diki tanács-törvényünk sanctiójára csak a legtávolabbról is emlékeztethetne. A mi 1298-diki 23-dik törvénycikkünk így hangzik: »Item statui-mns ut Curia Domini Itegis bonorificentius regi possit et regnum Hungariae decentius gubernari, Dominus noster Kex singulis tribus mensibus singulos duos Episcopos — nurn de suffraganeis Strigonensis, et alterum de sutfraganeis Colocensis Ecclesiae, totidemque et quasi omnes Nobiles regni, quos ex nunc elegimus, secum habeat, congruis stipendiis de bono régió susteneat. — Et si idem Dominus 11 ex hoc facéré omiserit, quidquid praeter consilium praedictorum sibi applicandorum in donationibus arduis et diguitatibus conferendis vei in aliis majoribus fecerit, non teneat.«²⁾

Ezen sanctio, hogy a mit a király országlási actusaiban

¹⁾ Zurita: Anales de Aragon: I, 303, 307.

²⁾ ICovachich Supplem. ad. Testig. Comitiorum I, S9 —138. 11. — Bartal: Comment. II, 211 — 228. s köv. 11. — Érdeket ébreszthetnek Bartal e szavai: »Confer cum his literas Praelatorum et Baronum, quorum consensu Andraeas III. terram Bektukeur nepotibus C. Simonis de Aragonia relinquit, etiam ab axiomete juris in haec professo verba: Cum possessiones ab antiquo collatae pro haereditariis habeantur dignas, quas hic adnotem C. D. VI, 2.« — azoknál, kik Ladányi nézetét osztják: ámdé hogy derülhetne-e ki ebből egy tanulságos összekötetés? Ez már más kérdés.

— in donationibus arduis et dignitatibus conferendis vei in aliis maioribus — tanácsosainak, az országgyűlés által 3 hónapra 3 hónapra választaudott tanácsosainak beleegyezése nélkül intézkednek, érvénytelen legyen — ezen sanctio nincs meg az 1287-diki aragoniai tanácsprivilegiumban.

És ez igen természetes.

Aragóniában az 1287-diki »Union« kicsikarhatta ugyan a királytól a jogot a tanács tagjainak választásához: ámde ez egészen mást jelentett, mint az 1298-diki magyar tanácstörvény. Az aragoniai tanácsprivilegium letéteményesei, az »Union« tagjai nem oly tanácsosok által akarták környezetetni a királyt, a kiknek beleegyezése nélkül a király országglási actusai érvénytelenek legyenek, — hanem oly tanácsosokkal, a kik a király minden lépését ellenőrizték, és ha valamit a kibocsátott privilegium daczára a liga, az Union bármely egyes tagja ellen vét, ezt a ligának bejelenték, hogy azután a csak imént szentesített fegyveres ellenállási jog értelmében az Union összes egyéb tagjai föloldoztassanak a királynak tartozó engedelmesség alól.¹⁾

Valóban, első pillanatra beviláglik, hogy nem III. Andrásunk 1298-diki tanácstörvényével rokontermészetű ezen 1287-diki aragoniai tanács-privilegium, — hanem inkább azon ellenőrző tanácsra emlékeztet, a melylyel hazánkban 1454-ben ugyancsak egy oligarcha-liga akarta Hunyady Jánosnak kormányzói erélyét megszibbasztani és folytonos kémszemle alatt tartani.²⁾

Már a mondottakból is kiderül, hogy III. Andrásunk 1298-diki tanácstörvényét az aragoniai 1287-diki tanácsprivilegium utánzásának nem tarthatni; de ha figyelembe veszziük, miszerént az 1283-diki nagy szabadságiévé! I. Péter király nagy privilegiuma, Aragóniának ezen u. n. Magna Chartája, mely az aragoniai rendek minden nevezetesebb, úgy régibb, mint újabb jogait evidentiában tartja és vindikálja vala, a király rendeletei érvényességének föltételes voltát politikai ta-

1) Zurita: T. I, 322.1.

2) Hsl. ö. Ladányi: a »Magyar királyság alkotmánytörténete« czinűi igen becses művének I, 308. l.-val, hol gróf Telek}- József nézete is idézve vagyon. Hsl. ö. Katona XIII, 981—3, idézve Ladányi i. m. I, 309.

Rácsosainak beleegyezésétől egyáltalán nem ismeri¹⁾ — ha figyelemben vesszük, hogy míg egyfelől, ha az 1283-tól 1286-ig lefolyt három esztendő alatt meglett volna már alkotva Aragóniában egy ily intézmény, akkor nem kellett volna egy ily intézményért ugyancsak 1286-ban Aragónia Rendeink a királyhoz még csak folyamodniok, — addig másfelől az 1287-diki liga tanácsprivilegiuma, mely pedig ami 1298-diki tanácstörvényünkhöz éppen nem hasonlít, érvényben maradt Aragóniában egész az *epilai csatáig*, vagyis 1348-ig,²⁾ ha mondom mindezt figyelemre méltatjuk: akkor be fogjuk látni, hogy a mi 1298-diki tanácstörvényünk a maga alapeszméjét egyáltalán *nem kölcsönözhetette Aragóniából*. Aragónia intézményeinek emléke bizonyára nagyon tiszteletre méltó: de ezen intézmények semmiféle rokonságban nem állanak a miniszterek politikai felelősségének alapeszméjével.

De nem volt meg a miniszteri felelősség alapeszméjének főtárgyalt egyik vagy másik eleme Castilla királyságban sem.

Toltak ugyan itt is választott tanácsosok, a kikről az mondatik, hogy az ő beleegyezésük mellőzhetlen föltétele volt a király országlási actusai érvényességének. De azonbevégzett tény, miszerént Castilla alkotmánytörténelmi forrásai elannyira zavarosak, hogy még a »*Teoría de los Cortes*«. híres írója, *Marina* maga sem tud kielégítő kritikával tájékozást adni³⁾ a felől, vajon a király országlási actusai érvényességének említett föltételére vonatkozó adatok *rendes időkre*, avagy, a mi Castellában *vajmi gyakran* bekövetkezett, éppen csak is

¹⁾ Fueros y Observancias dél Reyno de Aragon I, 7 — 9, liol az 1325-diki privilégiumból is hasonló eredményt vonhatni le. — Muro y Martinez i. m.

²⁾ Zurita: Anales de Aragon II, f. 226; Fueros y Observancias dél Reyno de Aragon f. 14. s köv. 11.; Blancas: 671, 811.

³⁾ Ensayo historico-crítico sobre la antiqua legislacion y princl pales euerpos legales de los reynos de León y Castilla, especialmente sobre el codigo de Don Alonso el Sabío, conocido con el nombre de las Siete Partidas. Madrid, 1808. — Hsl. ö. Munoz y Romero, Muro y Martinez i. m. és a Coleccion de Fueros y Cartas Pueblas stb.

tűnődéstől. Egyébként ott áll előttünk ugyancsak a XIII. század második feléből Castilla bölcs királyának, X. Alfonznak műve a »*Las Siete Partidas*.« E nevezetes törvényhozási műből is kitetszik, hogy a legtudósabb castillai király, X. Alfonz, e kimagasló gondolkodó a trónon, maga sem tudta még a monarchiái államformát más alapon, mint csakis a fejedelem *személyes uralmának alapján*, elképzelni. A »*Las Siete Partidas*« fényes nevű királyi szerzője még határozottan *Aristoteles* »Politiká«-jának befolyása alatt áll, — nyíltan be is vallja ezt azon törvényben, mely ezen jellegző bekezdéssel kezdődik, hogy »*Tirano tanto quieue decir como senor cruel.*«¹⁾ Na már pedig azt eléggé jól tudjuk, hogy *Aristoteles* mindent inkább sejtett előre, csak nem a monarchiái államforma azon biztonsági szelentyűjét, melyet miniszteri felelősségnek szoktunk nevezni.

Sok tiszteletre méltó intézmény emlékét őrizte meg az irodalom a pyrenaei félszigetről, újra hangsúlyozom, — ámde az oly államtudományi bűvár és gondolkodó, a ki tárgyilagos tud maradni, ha egybehasonlítja III. Andrásunk tanács törvényét akár Aragónia akár Castilla legcsillogóbb intézményeivel, kell hogy bevallja, miszerént a mi III. Andrásunk 1298-diki törvénye határozottan haladást mutat a miniszteri felelősség alapeszméjének irányában. Nem állítom én azt, a mit *Ladányi Gedeon* t. tagtársunk, hogy III. András e törvénye ugyancsak III. Andrásunk 1291: 31 törvényezikkével kapcsolatosan eszközlendette azt, miszerént a nemzetnek a főkérmányra oly befolyása legyen, a melylyel azt ellenőrizheti.«²⁾ Az én nézetem

¹⁾ *Las Siete Partidas* i. h. és hsl. ö. Marina: Ensayo stb.

²⁾ *Ladányi Gedeon*: A magyar királyság alkotmánytörténete I. 129. 1. — Hsl. ö. 123. 1. — Megjegyzendő, hogy e 7 évi időköz (1291 — 1298) hazánk alkotmány történelmének akkori phasisában sokkal nagyobb, semhogy e két törvényezikket (1291: 31. és 1298: 23.) egy ugyanazon jogalapon, actualis jogalapon érvényesülő felelősségi rendszernek két, egymást kölcsönösen kiegészítő mozzanatául szabadna még elméletileg is föltüntetnünk. Hisz ugyancsak érdemdús tagtársunknak, *Ladányi*-nak idézete (I, 126. 1.) az 1298-diki törvény bevezetéséből már maga meggyőzhet bennünket a felől, hogy alkotmány történelmünknek szóbanforgó phasisára nézve is áll az, a mit a pápai nuntius 1565-ben a maga jelentésében mond a lengyelországi törvények szerföltt gyors elautiquálásáról. (Bykaczewski id. Hüppénél: Verfass. d. Republ. Polen. 25. 1.).

szerént ezen 1291: 31. törvénycikkünk nem a központi hatalom, nem az állam-kormány letéteményeseire, nem a király tanácsosaira, hanem a megyék élén álló bárókra, főispánokra és egyéb főtisztviselőkre vonatkozik. Ezek eljárásának évenkénti megvizsgálását rendeli el ama törvénycikkünk; ezeket kívánja feleletre vonatni, hogy kideríttessék, hogy »közölök miként járt el mindenik a maga megyéjében.«

Ámde már abban egyetérték t. tagtársunkkal, hogy az 1298-diki tanácstörvényünk többet foglal már magában, mint akár magának Angliának 1258-ban alkotott, de 1298-ban már rég hatályon kívül helyezett, illetőleg visszavont tanácstörvénye. III. András 1298: 23. tezkke merész előjátéka a miniszteri felelősségnek, és mint ilyen, önmagában bevégzett egész, — nem szorul semmi kiegészítésre. Nyílt képletbe rakva, — explicite — az igaz, a miniszterek politikai felelősségének egyik elemét még nem találjuk fenne föltüntetve. Nincs benne nyílt szavakkal még kifejezve az, hogy hát azon tanácsosokkal, a leik a királyt rosszul tanácsolják, voltaképen mi történjék? Ámde közelebb-ről tekintve, mégis benne rejlik már a miniszteri felelősség e sanctiójának magva is, habár kissé még nagyon is primitív alakzatban. Mi egyebet is jelenthetne a bárom hónapra szóló tanácsosi mandátum mint sanctiót, helyesebben mint törvényhozási törekvést egy ily sanctiónak kilátásba helyezésére? Mi egyebet, ha nem ugyanazt, a mit az ily rövid időbuzamú mandátumok jelentettek Luccában, Pisában, Sienában és egyéb középkori olasz köztársaságban? A bizalom megvonhatása jogának lehetőleg éber, lehetőleg gyakori gyakorolhatását: ezt vették célba az ily rövid időhuzamú mandátumok elrendelése által az akkori magyar törvényhozásban szintúgy, mint az ital. félszigetnek classikus jogmaradványok alapján újjáéledt apró államaiéiban. A király tanácsosait III. András törvénye szerént az országgyűlés volt választandó. E választás tagadatlanul a — ponderativ? — többség bizalmának kifolyása leendett, ha már most a választott tanácsosok a királyt oly szellemben fogták tanácsolni, miszerént az ő tanácsadásuk — vagy mint mi mondanék, politikájok — által az országgyűlés — ponderativ? — többségének bizalmát eljátszandották: ily rövid időhuzamú mandátumok mellett nem bizalmatlansági szavazat-

hoz, a mely akkor még ismeretlen volt, folyamodtak a rendek, hogy, az ily tanácsosokat a király mellől az országos ügyek vezetésétől eltávolítsák, hanem egyszerűleg a legközelebbi — pár hét. legfeljebb hó múlva bekövetkező — tanács-választás alkalmát kellett csak bevárniok, hogy e választásnál a királyt rész szellemben tanácsoló tanácsosokat elejthessék és bizalmuk újabb letéteményeseit állíthassák oda az ügyek vezetésére a király mellé.

Kétségkívül a tanácsosok feleletre vonásának e módozata képezi a gyöngébb részét III. András tanácstörvényének. Hiányzott e törvényünk megalkotóiiban még azon empirikáikig fegyelmezett parlamentáris érzék, mely a későbbi századok folyamában Európaszerte a miniszteri felelősség alapeszméjének modern formuláját létrehozta és organikus továbbfejlődésre képesíti vala. — De vajon leronthat ez valamit III. András törvényének érdeméből? *Hol* találunk e gyengéje daczára, *hasonlót*, azon horderejüre nézve, melyet velünk még ma is éreztet, midőn a király országglási Retusainak érvényességét, bár kissé primitív módon ugyan, de azért mégis tagadhatlanul *politikai* felelősségre vonható tanácsosok beleegyezésétől teszi föltételelessé?

Tekintsünk szét a XIII. században, de nem fogunk találni hozzá hasonlót, *sehol*, egész Európában.

Hogy nem sem Aragóniában, sem Castillában: erről csak imént volt alkalmunk meggyőződhetni. De nem találunk hozzá hasonlót egyéb egykorú európai monarchiában sem. — A Német birodalomnak pfalz-grófi jogkörét csak nem akarhatjuk vele párhuzamba tenni.¹⁾ Hogy Svédországon, — hol pedig a nemzet *önmegadóztatási joga* és *a bírói függetlenség* oly régi keletűek, — hogy mondom, Svédországon egy egész *századdal később*, csakis meklenburgi *Albrecht gyenge uralkodása* alatt, csakis 1371-ben látjuk a király *executíváját első ízben* a tanács beleegyezéséhez, illetőleg irányadó határozatához kötve:²⁾ ez fölül áll minden kétségen; és hogy Lengyelországon hasztalan keresnénk a XIII. századból ily tanácstörvényt, ezt be fogjuk látni, mihelyt tudomásul vesszük, hogy a

¹⁾ és ²⁾ lásd

lengyel alkotmányfejlődés jellegző vonása nem a király tanácsosait, de magát a királyt igyekezik tenni felelőssé, és hogy még oly időben, midőn Lengyelország még egyáltalán nem hirt semmiféle törvénnyel a királyi szék betöltésének módzatairól, máris tüzetes részletekbe ható törvényt alkotott a király letételének módzatairól, — így 1667. és 1699-ben szemben a Zebrzydowski-féle rokoszszal.³⁾

³⁾ A mi a pfalz-grafi intézményben keresett felelősségi nem anyujára eszmét, mint ötletet illeti, erre nézve fölösleges itt egyebet megjegyezni, mint hogy a Sachsenspiegel Landrechtje szerént (III, 52, 54, 57.) a pfalz-graf a császár (király) fölött, nem pedig a király (császár) fölött állván — »phalanx greve über den Keiser« — (hsl. ö. Curia Nuremb. aun. 1274. Pertznél a »Ikonum. German. Histor.« Vol. IV, p. I, 400 l. és a Schwabenspiegel Landrechtjét 21, 25, 29. Jus provinciale Alemannicum. Cap. 21, §. 7: »querelam interponunt principes apud Comitem Palatinum Itheni«) ezen intézmény elvitázhatlanul az aragoniai Justiza állambíró jogkörében és Magyarország nádorának az 1222-diki Arany Bulla 31-dik (berekasztó) pontja által promulgált jogkörében található meg több tekintetben a maga hasonmását, de semmi esetre sem azon angol vagy magyar törvényekben, intézményekben, melyek a miniszteri felelősség alapeszméjének már egyik elemét magukban foglalják vala. — A mi a miniszteri felelősség eszméjének oly késő jelentkezését Svédország alkotmánytörténelmében illeti, l. Nordendycht: »Die schwedische Staatsverfassung in ihrer geschichtlichen Entwicklung« czímű munkáját a 44. laptól fogva, hol az 1347-ben az Orebróban tartott főúrigyűlésen elfogadott (revideált) királytörvényben megszabott eskü mintája közöltetik, a nélkül, hogy a szakavatott szerző ráutalna azon nagy ürre, mely ezen eskü államjogi jelentőségét a mecklenburgi Albrecht király által — a Stockholm előtt fegyveresen megjelent uplandi, göthalandi és smiilandi paraszt-tömegek nyomása alatt — concedált birodalmi tanácsosi jogkörtől (54.l.), és még inkább az Erich király' 1436-diki választási capitulatiójától (65.l.) elválasztja. Ez utóbbiban Svédország királya kötelezte már ugyan magát, hogy csakis a birodalmi tanács (államtanács a szó régebb értelmében vagyis a koronatanács, miniszteri tanács és egyúttal egy neme a szűkre szabott felsőházak) előterjesztése alapján fogja a magas birodalmi államtisztségeket és udvari méltóságok állomásait betölteni, magának a birodalmi tanácsnak megüresült tagsági állomásait pedig maga a birodalmi tanács fogja cooptatio útján a király beleegyezésével betölteni: ámde az 1590-diki rendek válaszfőlirata a királyhoz mutatja, hogy a svéd országgyűlés még a XVI. század végével is csak legális felelősséget, tisztán legális felelősséget ismert föl az alkotmány azon biztosítókaiban, melyek a birodalmi tanács tagjainak (minisztereknek) felelősségét magukban foglalták. Ezért el sem ítélte az országgyűlés azon birodalmi tanácstagot-

Hátra van még a nemzeti önkormányzat és parlamentarizmus classikus hazája Anglia. Tagadhatatlan, hogy a XIV. században messze elhagyta maga mögött Anglia e részben is hazánkat: ámde Gneist búvárlatai eredményeinek alapján ma már határozottan kimondhatjuk, hogy ama szikra, melyet ami 1298: 23-diki törvénycikkünk már magában rejtett, egyáltalán nem mutatkozik még a XIII. századbeli angol alkotmányfejlődésben. A kritika szigora előtt az 1246-diki parlament kérelme, hogy a király a justitiariust, kincstárnokot és cancellárt — Matthaëus Paris szavai szerint — »per commune consilium regni« nevezze ki¹⁾ — Gneist revisiója után mint érv nem számíthat többé semmit. Annál kevésbé tarthatnak számot komoly figyelembevételre a krónikás azon szavai, hogy »sicutpraedecessores.« Merő szóvirág ez, egyéb semmi.²⁾ Az pedig, amit Todd Gurdonre ésForsterre támaszkodva állít, hogy t. i. 1189 óta több esetben lettek volna a korona miniszterei feleletre vonva és elítélve »in the great council of the re-

kat — Erich Sparre, Bjelke, Gustav Banér, Clas Tott és Axel Lewenliaupt — a kiket a király Károly herczeg unszolására az országgyűlés előtt, *rész tanácsadásért* bevallóit. »A korona előjoga tanácsosává tenni azt, a kihez bizalma vagyon; a korona dolga leliet egyedül tehát elbocsájtani azon tanácsosait, a kik a korona bizalmával visszaéltek, vagy a korona bizalmát elveszítették — föltéve, hogy nem forog fönn tüzetes törvényszegés esete.« (Nordenflyoht, i. m. 119.1.). Eszerént a politikai felelősség alapeszméjének azon magvát, melyet Angliában Earl of Lancaster már 1316-ban oly erőteljesen megstipulált, és a melynek legalább egyik elemét, a mi III. Andrásunk 1298. tanácstörvénye már kimondotta, — a király tanácsosainak ezen politikai felelősségét maga a svéd országgyűlés repudiálta még 1590-ben is, — daczára azon kísérleteknek, melyek a választó-monarchia idejében legalább a legfőbb hivatalok betöltésére vonatkozólag tétettek. (L. f.). — Lengyelország alkotmánytörténelmének idevonatkozó mozzanataira vonatkozólag I. Hüppe művét: *Verfassung der Republik Polen* (Berlin, 1867.), főleg 104 — 113 és 118—160 úgyszintén 253—298. 11.

¹⁾ *História maior* 744: »Eo quod, sicut magnifici reges praedecessores sui habuerant, Justiciarium, nec Cancellarium habét, per commune consilium regni, prout deceret et- expediret.«

²⁾ Hsl. ö. e kifejezést »országunk régi szokása szerint« III. András 1291: 9. törvénycikkében, Ladányi i. m. 122. s köv. 11. és Gneist Eugi. *Verfassungsgesch.*, továbbá Engl. *Verf. u. Verwaltungsr.* I, 415. stb.

alm, for acts of misgovernment«¹⁾: ez pedig merőben egy oly ruganyos kifejezés lehetőleges horderejéből lőn következtetve, a mely öszvetéveszti a legális felelősséget a politikai felelősséggel. Macaulay sem a politikai felelősségre célzott, midőn a miniszteri felelősségről azt mondotta, hogy annak régisége meghaladja az emberiség emlékezetét,²⁾ és ha Montesquieu-nek azon epigramm-szerű fölkiáltását, hogy a képviseleti rendszert még magok a vadgermánok találták fel az erdőben³⁾ — az alkotmánytörténelem bűvárai már régóta csak megmosolyogni tudják: bizonyára kritikátlannak tarthatjuk csupán Gneist revisionalis munkálatai után mindazok érvelgetését, a kik el akarják magukkal hitetni, hogy találtak az 1258-diki »mad parliament« tanácstörvényénél az angol alkotmánytörténelemben még régibb nyomokat is, a melyek a politikai felelősség elvére csak a legtávolabbról is emlékeztethetnének.

Másfelől az is beigazolható, hogy a mi 1298: 23. czikkünk nem az 1258-diki angol tanácstörvény utánzása. Valljuk be, jóval inkább hasonlít hozzá, mint Aragóniának bármely intézménye. Ámde itt írem egy állandó királyi tanács megszervezéséről volt szó, hanem arról, hogy a királynak saját 12 kinevezett 12 tanácsosa mellé a »proceresek« részéről 12 »iicelialis« választassák és e 24 tagból álló »comitee« évről évre válaszsza a justitiariust, a kincstárnokot, a cancellárt és egyéb főtisztviselőket, — évről-évre, tehát nem »donec sese bene ges-

¹⁾ »Being called to account and condemned in the great council of the realm, for acts of misgovernment: Todd, Parliamentary Government. II. 61; Gurdon History of Parliament. II, 287; Forster Debates on Grand Remonstrance 10, 27, 47, 51; hsl. ö. First Lords Report és Peers Report stb. Hallam i. m. II, 47. s kov. 11. History of Exchequer stb. — Sir Thomas Erskine May stb.

²⁾ Lord Macaulay IV, 9. 1. Allen Royal Prerogative 7, 25. idézve Todduál II, 61; »The doctrine that the sovereign is not responsible is doubtless as old as any part of our constitution, and the doctrine that his ministers are responsible is also of immemorial antiquity.«

³⁾ Esprit des Lois XI. 6, hol Tacitus »Germániá«-jának ezen szavaiból: »De minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes; ita tamen ut ea quoque quorum penes plebem arbitrium est apud principes pertractentur« azt olvassa ki, hogy »Ce beau système a été trouvé dans les bois!«

seriut.«¹⁾ E szerint Anglia tulajdonképeni miniszterei nem lettek volna azonosak a királynak egy év múlva a választásnál elejthető tanácsosaival, hanem felelősek lettek volna érintett 21 tagú vegyes »comitee«-nek. És ha ápril 10-én meg is esküdött arra a király, hogy e vegyes »comitee« »regulatiói«-nak alá fogja vetni az ő országlási actusait: a június 11-dikén választott 12 »probes homines« a tulajdonképeni országlási ügyek tárgyalására az évenként megtartatni rendelt parlamenten belül már csak annyiszor lön följogosítva, a hányszor a király erre »parancsot« ad; annak betartására pedig, a mit e 12 választott »fidelis« a király kinevezett tanácsosaival egyetértve határozni fogott, nem a király lön már most kötelezve, hanem a »communitas.«³⁾ — Vegyük hozzá, hogy azon 15-ös tanács, mely részben e 21-es bizottságnak volt emanatiója, a parlament befolyását a koronára még a főbbbieken érintetteknel is complicáltabb retorikán vezetvén keresztül, ezen befolyást csaknem illusoriussá teszi vala; és be fogjuk látni, hogy mint praeludium is jóval távolabb marad a »mad parliament« e tanácstörvénye a miniszteri felelősség alapeszméjétől, mint a mi 1298: 23. törvény-czikkünk. De nem is vert gyökeret ez az intézményekben. Október 6-dikán (1258) már kérvényezik a királynál a »communitas bachellariae Angliáé« e vegyes bizottság ellen; 1261-ben már érvényteleneknek nyilvánítja III. Henrik az oxfordi stipulatiókat, pápai bullára hivatkozván; 1263-ban ugyanezt teszi Franciaország királya, mint az ügy eldöntésére fölkért, választott bíró.³⁾ Az 1266-ban behelyezett vegyes bizottság sem állandó tanács, hanem csakis tüzetesen, főnforgó concret ügyek elintézésére hivatott comitee volt. Végre agyonverik a csatában Montfortot és az ő fölkelő báróinak fegyveres túlsúlyával együtt végleg letűnik az angol alkotmánytörténelem középkori századaiból a választott tanács is; az, mi fönmarad, ez az impeaclementi kísérletekben nyilatkozó ragaszkodás a legális felelősséghez, mely azonban a főnebb előadott indokból a modern miniszteri felelősség alkotmánytörténelmi buvárlóira nézve irányadó mozzanatot nem képezhet.

¹⁾ 42 Henr. III. Peers Report I, 101 —127.

²⁾ U. o.

³⁾ 45, 48, 50 Hear. III, Gneist I, 306—7. 11.

De nem tájékoztathat különösen III. Andrásunk tanács-törvényével szemben sem: mert ez utóbbinak elemei a legális felelősségnél határozottan többet, magát a politikai felelősséget veszik igénybe.

Azt, hogy az Earl of Lancaster tanácselnöki stipulációja basonlíthatlanul közelebb jut a miniszteri felelősség modern alapeszméjéhez, mint ami 1298: 23 törvénycikkünk: ezt nem tagadhatjuk. II. Edward följánlotta a tanácselnöki állomást Lancasternek, a ki az ellenzék vezére volt. A gróf azonban csak azon föltétel alatt vállalta el a tanácselnökséget, »haviszszalépliet hivatalától, mihelyt a király nem követi azon tanácsokat, a melyeket ő és a tanács neki adnak, — hogyha az ország ügyei — the business of the realm — a tanácsstagjainak belegegyezése — assent — nélkül nem intézteinek, és hogyha a tanács, azon esetben, ha a királynak oly tanácsot ad, vagy oly dolgot követ el, mely nem válik hasznára sem a királynak, sem az országnak, a legközelebbi parlamentben a királynak és barátainak előterjesztésére elmozdítottatik.« »And so it shall be írom Parliament toParliament — és így legyen ez parlamentről-parliamentre, — ez történjék a tanácssal, és a tanács minden egyes tagjával, a mint ezt elkövetett hibáik megérdemlik.«¹⁾

¹⁾ Todd. Parliam. Govern. Engl. II, 26 — 7. 11. — Pari. Hist. I, 64; Parry. Parliam. of Engl. 80. 1. — Jóval korábbi keletű ugyan gróf Pembroke ellenzéki vezér meghívása: ámde Pembroke gróf esete azért nem nyújt analogont, mert kiskorú, gyermekkirály alatt jutott »protector«-ságra. (Hsl. ö. Gneist I, 291.). Ép oly kevésbé utal korábbi keletre nálunk, hogy az esztergomi érsek (1232.) nem a királyt átkozta ki, hanem a király tanácsosait. »Minthogy pedig magának a királyi felségnek *kedvezni* akartunk a mennyire lehetséges, az ő személye ellen még nem mondtuk ki az egyházi átkot, *várván jobbulását*. Ellenben megátkozzuk *tanácsosait*, a kiknek *tanácsai késleltetik és gátolják* őt a mondott hibák kijavításában, a kiknek *ajánlata folytán* magasztalta föl a saracenusokat.« (L. Ladányi i. m. I, 90 — 1.11.). Midőn ezeket olvassuk, kísértésbe jövünk azt mondani, hogy Róbert érsek csaknem sejtelmével bírhatott már a miniszteri felelősség eszméjének. Ámde közelebről tekintve a dolgot, mégis be kell vallanunk, hogy még azon esetben is, ha az egyik kiátkozott tanácsos' Dénes nádor nem követett volna el durva bántalmazást *személyesen* magasabb rangú egyházi férfiakon, s ha a másik kiátkozott tanácsos, Sámuel kamra-gróf, nem is »találtatott volna eretnkségben«, — még ez esetben sem bizonyíthatna a felelősség korábbi kelete mellett alkotmánytörté-

Valóban vajmi kevés kellett volna hozzá, hogy Lancaster stipulatiója teljesen eltalálja a miniszteri felelősségnek modern formuláját! Ámde mindezek daczára nincs az alkotmány történelem jogosítva azt állítani, hogy Anglia ezen egész előjátékban egyáltalán megelőzte volna Magyarországot. Lancaster stipulatiója 1316-ban történt: III. Andrásunk tanácstörvényé 1298-ban alkottatott. És bár Lancaster stipulációjával az alkotmányfejlődésnek felelősségi mozzanata Angliában egyszerre meglepő mérvekben tisztul: mégsem képesek ezen stipulatio előzményei elhomályosítani a mi 1298: 23. tezikünk jelentőségét. Nem ismerünk ama complicált oxfordi provisióktól, tehát 1258-tól fogva egész 1316-ig az angol történelemben egyáltalán mozzanatot, mely a politikai felelősség eszméjére nézve a mi 1298-diki tanácstörvényünkötől a prioritást elvitathatná. —

De hát csakugyan régibb keletű lenne a miniszteri felelősségnek legalább egyik eleme a magyar alkotmánytörténelemben, mint akár Angliában, akár Aragóniában? Vajon tehát csakugyan ez a mi szenvedésteljes, lenézett magyar alkotmányfejlődésünk játszotta volna bele első ízben a miniszteri felelősségnek ezen nagy horderejű elemét Európa államéletébe?

M. t. Akadémia!

Nem akarok többet mondani, mint a mire saját, lehetőleg szigorú tanulmányaim jogosítanak. Ki kell mondanom, — és sietek is kimondani, hogy találni ugyan III. Andrásunk tanácstörvényéhez analogont, — sőt elvitathatlan chronologiai előzményt egy velünk szomszéd köztársaságban, a velencei köztársaságban: de nem található még egykorú analogont, annál kevésbé chronologiai előzményt semmiféle európai monarchiában.

A velencei köztársaságban már a Doge-intézmény megalapításának első századában (697—797) történt kísérlet az irányban, hogy az államfő országglási actusainak érvényessége két melléje rendelt tribúnnak beleegyezésétől tétessék függővé.

E kora kísérlet nem sikerült: de igen is életbe lépett

nelmünkben, és ugyan csupán azért nem. mert e fölfogást nem az országgyűlés, törvényhozás tolmácsolta, hanem egy egyházfejedelem. (Az idevonatkozó aegypt. analogonra nézve l. más l.).

1032-ben egy oly intézmény, melynek rokontermészete a mi III. Andrásunk 1298-diki tanácsintézményével első pillanatra szembeötlök, sőt a legszigorúbb kritika után is kétséghevonhatlannak bizonyul.

Igen, 1032-ben történt, a midőn a Dogé a velencei köztársaságnak még valóságos monarchikus tetőzetét képezte: törvény alkottatott, mely szerint a Dogé országlási actusai csak úgy érvényesek, ha azokba a Dogé mellé választott tanácsosok esetről esetre beleegyeznek. E tanácsosok száma még ekkor csak 2-ben lön megállapítva; mandátumuk különböző időben különböző, de aránylag mindig csak igen rövid időhuzamra szólt. Igaz, hogy ugyancsak ezen 1032-diki törvényhozás a Dogét egyúttal arra is kötelezte, miszerént nagyfontosságú kérdésekben, a legelőkelőbb állampolgárok közül — »Pregadi« — saját tetszése szerint bármelyiknek véleményét is kikérje: ámde ez a főnebb vontam párhuzam ellen nem bizonyít: mert a Dogé csak a melléje választott két tanácsos tanácsát volt köteles követni, nem pedig a »Pregadi«-k véleményét is.

Ezen tanácsosok intézménye már rég mint szerves intézmény állandósult meg, még a XIII. század vége előtt a velencei köztársaságban. Az 1032-ben fölállított 2 tanácsos helyére ekkor már 6 lépett, a kiket végre a XIV. század elején — Tiepolo összeesküvésének meghiúsulta után — mint »Signoriá«-t — látunk megtestesülve, illetőleg a »Tizek tanácsa« körén belül korszerűleg tovább fejlesztve. E rémletes jogkörű tanácsnak, — mint köztudomásón van, — tulajdonkép nem 10, hanem 17 tagja volt: tagjai voltak a 10 fekete öltönyű tagon — »Neri« — és a Dogén kívül még a vörösöltönyű tagok — »Rossi« — is, számra hatan — mindannyian egy-egy évre választott tanácsosok, a kiknek beleegyezése továbbra is föltétele maradt a Doge országlási actusai jogérvényességének.

Az idők folyamában a Doge lassankint majd minden felség! jogát elvesztette: de a XI-dik század negyedik évtizedétől egész Tiepolo összeesküvéséig, a Dogé még a velencei köztársaságnak többé-kevésbé monarchikus tetőzetét képezte és ezen alkotmányjogi alapon a főnemlített. rövid időhuzamra

választott tanácsosok intézménye ¹⁾ hasonlíthatanul jobban megközelítette a mi III. Andrásunk 1298: 23. törvényezikre által inaugurált intézményt, mint akár Aragóniának, akár Angliának, akár bármely egyéb európai monarchiának bármely egykorú vagy régibb intézménye.

M. t. Akadémia!

E tényekkel szemben kutassuk-e még tovább, hogy hőimét kölcsönözhetette az alap gondolatot a mi törvényhozásunk III. András 1298-iki tanács törvényéhez? Avagy nem-e a velencei köztársaságban nyerte III. András, e művelt lelkű, — ipart, tudományt pártfogoló fejedelmünk, utolsó Árpád királyunk úgy politikai tanfolyamát, mint egész neveltetését? Nem-e egy velencei Doge-nek, Morosini Marinonak unokája, Morosini Tomasina volt az ő anyja? Nem-e Morosini Albert — velencei államférfiú — volt az ő nagybátyja, a ki őt még mint trónkövetelőt mind anyagilag, mind erkölcsileg minden kitelhető támogatásban részesítő.²⁾ Avagy nem nevezték-e őt kortársai, nem nevezték-e őt saját honfitársai Velencei Andrásnak?

Valóban, nincs jogunk szemet hunyni e tények előtt és éppen nem méltányolnák a történelmi kritika szabványait, ha szemben e tényekkel III. András szóban forgó törvényének alap gondolatát még ezentúl is a távol Aragóniából kölcsönözöttnek kívánnók tekinteni. Aragónia intézményeire emlékeztet igenis II. András 1222-diki Arany Bullájának berekesz-

¹⁾ L. Sebastiano Crotta: Memorie storico-civili delle successive l'onue dél governo de'Veneziani. — Saudi: Storia civile Veneta. — Daru I Histoire de la république de Venise (1819.) I, 170. s köv. 11. — II governo dello stato Veneto: Soranzo kézirat a Bibliothéque de Mons. Nr. 54. melyre a későbbi alkotmány történetírók is hivatkoznak: úgy látszik Lord Brougham (Political Philosophy II, 260. s köv. 11.) és Hallam (View of the State of Europe during the Middle Ages II, 135. s köv. 11.) nem helyeztek eléggé súlyt az 1032-diki tanács törvényre. Hsl. ö. Janotus és Contareni De rep. Vénét. i. h. és Nani: Hist. lep. Veneta. Ven. 1676. stb.

²⁾ L. Nagy Iván: Az utolsó árpád házi király trónralépte 8—21.11. Azon műnek, melyet Nagy Iván III. András uralkodásának későbbi éveiről »az alkotmányos intézmények, az ipar és kereskedelem, a tudományos haladás« fejlődésére vonatkozólag kilátásba helyez (u. o. 21. 1.), kétségkívül érdeklődéssel nézhetnek mindazok elébe, kik az 1298: 23. törvény-czikk viszonyát az európai alkotmányjog fejlődéséhez méltányolják.

tése, mely tisztvé teszi a Nádornak, hogy »az írást mindig szeme előtt tartván, a mondottaknak — a törvény rendeletének — egyik pontjától se térjen el sem ő maga, se pedig a királyt, sem a nemeseket, sem másokat eltérni ne engedjen«;¹⁾ — oly alkotmány történelmi vonás, mely csakugyan a Justiza jogkörének legnevezetesebb államjogi mozzanatát juttatja eszünkbe, másfelől igen is angol példa szolgáltatott bátorító ösztönzést az 1231-diki Arany Bulla 3-dik cikkének megalkotására, mely a rosszul kormányzó nádor eltávolításáért kérvényező jog coucedálásában keresi vala az alkotmányos fogantyút a legfőbb hatalomnak országgyűlési befolyásolására:²⁾ ámde III. Andrásunk törvényezikke. mely oly tiszta, világos képletben állítja föl a miniszteri felelősség alapeszméjének egyik, nélkülözhetetlen elemét, az 1298: 23-dik törvényezikk nem oly távulfekvő monarchiákra utal, hanem legközelebbi szomszédunkra, a velencei köztársaságra.

Innét kölcsönözte, a velencei köztársaságtól, — hol már ezen intézmény akkor több mint két század óta fönállott, — mondom, innét kölcsönözte azt a magyar alkotmányfejlődés.

De mindent inkább, csak nem másolta le azt szolgálilag.

Ellenkezőleg, tüzetesen sajátlagos hazai viszonyaink követelményeinek gyakorlati kielégítésére használta föl azon alap-gondolatot, melyet készen talált a szomszédos köztársaságban: csak a magvát tartotta meg a kölcsönvett gondolatnak, — a szervezeti képlet már nem kölcsönzött eszme; ez már önálló magyar termék. — elannyira, hogy meglepetve állunk meg azon hazai törvényhozóink emléke előtt, a kik ama köztársaságban kicsirázott eszmét már akkor — a XIII. században! — a messze jövő méhében lappangó miniszteri felelősség elvének írá-

¹⁾ 1222: 31.: »Ita quod ipsam scripturam prae oculis semper habeas, nec ipse deviet, in aliquo pvaedictorum, nec Hegem, vei Nobiles, sen alios, consentiat deviare.«

²⁾ 1231: 3.: »Si palatínus interim male administraverit negocia regis et regni, supplicabunt (Knauz, II. Endre szabadságlevelei 39. 1. — Theiner hibásan supplicabant 1. Knauz i. h.) nobis, ut utiliorem loco eius (Knauz; eius loco Mircse) constituamus, quem volemus (Knauz; volumus: Kovach, Fejér) et nos eorum precibus annuemus.« Hsl. ö. az aragoniai Justizáról fönnebb mondottakkal.

nyában, Magyarországnak erősen monarchiái államformájába oly szerves műgonddal tudták beleilleszteni. Nem holmi liga, nem egy államrendbontó foederatio csikarta ki itt a döntő befolyást a rendek bizalma letéteményeseinek számára; — törvény lön ez, nem aragoniai privilégium. — Nem is egy »mad parliament« hozta, mint az oxfordi provisiókat.

Az ország összes lakossága által — ab incolis totius regni — és nem csupán kiváltságos rendek által alkotottat meg még a XIII. század vége előtt e törvénycikkünk.

És éppen ez lehet egyik nemzeti büszkeségünk.

De nem is holmi elszigetelt kísérletről vagyon itt szó: csak egy láncszem ez az alkotmányos modern monarchia gondolatáért vívott törvényhozási küzdelmek sorozatában, — kezdve 1231-től le egész 1692-ig²⁾, midőn a fejedelem taná-

¹⁾ Hsl. ö. Bartal, Commentarii i. h. — A mit Bartal (T. II, p. 194—5. N. I.), III. András 1298. törvényének 7, 20, 21, 23, 24, 42 és 43. pontjaira nézve olvasónak ajánl, hogy t. i. hasonlítsa egybe mind e pontokat (tezkkeket) Guizotnak »Essai sur l'histoire de France« (p. 455) című munkájával, és hozzá is teszi »non sine fructu contenderis« — ez csak azt bizonyítja, hogy a középkori magyar alkotmányjog e nagyérdemű classikus commentatora csak azért nem érezte magát indíttatva az angol analogonok kétes értékének bővebb, illetőleg mélyebb elemzésébe behatolni, és miután ez utóbbiaknak az 1298: 23. tczikkre vonatkozólag tarthatatlanságáról meggyőződhetni fogott, egyéb európai államok alkotmánytörténelmében nyomozni az idevonatkozó analogonokat, mert nem az angol forrásokból közvetlenül, hanem idegen, részben francia földolgozásból merítette volt értesülését és így ez esetben ő sem kerülhet el a félreértést, mely a másod, illetőleg harmadkézből való értesüléssel járn szokott. (Hogy Bartal csakugyan nem közvetlenül az angol forrásból merített, mutatja i. h., hol szóról szóra ezeket találjuk: »comparati genus, quod per iratus Henrico III. Proceres Angliae adhibitum.

— Harum vim summamque ex Bertonianis Annalibus Hallamius c. o. T. II, p. 225. ex aliis operibus classicis, úti sunt Beport of the Lords Comitees cet. Londres (sic) 1820. föl. stb.«

²⁾ II. Ulászló törvényei képezik ugyan a Királyhágón inneni Magyarország alkotmánytörténelmében 1848 előtt a miniszteri felelősség eszméjének legkésőbbi, törvénybe iktatott, alkotmányjogi előjátékát — a mohácsi vész után emez előjáték, mint látók, Erdélyben nyerte és ugyan egész 1692-ig a maga folytatását: ámde Eszterházy Miklós nádornak »Opinio seu Discursus Palatii ad Status et Ordines Regni de modalitate celebrandorum publicorum Comitiarum, iisdem Statibus et Ordinibus in Comitibus Posoniensibus Anni 1637. exhiberi destinata« című reformer-

csosainak felelőségéről alkotott törvényeink — a törvényhozó magyar agynak ezen oly annyira becses gyümölcse — Erdély nemzeti fejedelmeinek sírjába temetkeznek vala. hogy egész 18-1S-ig több föl se támadjanak.

kísérlete, melyet kitűnő történetírónk, Salamon Ferencz r. t. Rendi országgyűléseink jellemzéséhez», czímfel értekezésében bemutatott és nagyon tanulságosan fejtegetett, szintén megérdemli, hogy a miniszteri felelőség gondolatáért hazánkban vívott, kora küzdelmek során főlemlítették. »Quapropter censerem utile et necessarium, deferendum esse alicui, qui ad legum constitutionumque observationem ex officio diligenter attenderit, ac ut contra temerarios publicisque Regni statistis se oppositos renovaretur Articulus (Octavus) Vladislai Regis Decreti Sexti, veí veró similis quisquam Articulus conderetur.« »A latin kéziratban«, mint mondja Salamon Ferencz, »üres hely van hagyva az évszámnak és a törvény czikk számának« (i. h. 16. 1. jegyz.): e hézagokat t. tagtársunk pótolta a szövegben; és azt hiszem, teljes joggal mondhatja, hogy, »ha Eszterházy javaslata elfogadtatik, nemcsak a törvények nem maradnak papíron, hanem az intézményből közvetlenül a miniszteri felelőség nőtte volna ki magát« (i. m. 23. 1.): mert a latin szöveg e szavai »contra temerarios publicisque Regni Statistis se oppositos« kétségkívül ép úgy foglal magában czélzást ugyancsak II. Ulászlónak 1507: 7-dik mint 8-dik törvényczikkére. Az 1507: 7. czikkben szintűgy benne vannak e szók: »*temerarie* — *contra* — *statuta huius Regni*« — mint az 1507: 8. czikkben a »*temerario ausu*« kifejezés. Ha tehát Eszterházy Miklós betöltetlenül hagyta — Salamon Ferencz értesítése szerént — a II. Ulászló törvényének év- és czikkszámát: úgy ezt minden erőltetés nélkül odamagyarázhatjuk, miszerént ő mint nádor a főnforgó hatalmi viszonyok és érdekkapcsolatok közepette, de már a királyi Felsőhez oly közel állására való tekintetből, merő hivatalos ildomosságából is mellőzte a nyílt hivatkozást oly törvényczikkre (1507: 7.), mely a király egyéb tanácsosainak felelőségét, tehát az ő tulajdon zászlósúri rangtársainak felelőségét a legdrastikusabb sanctióval czikkelyezi vala bele az alkotmányba, — »*si quis Dominorum, aut Regnicolarum, in Consilio Regiae Majestatis, contra Libertatem, et commune Bonum* (politikai felelőség) *atque Statuta huius Regni, palam publice et temerarie agere attentaret* — — — *quem ibidem. tanquam Reipublicae, libertatisque Regni proditorem, et turbatorem, in rebus et persona, juxta sua demerita, idem puniendi habeant facultatem,*« — és a mely organikus egybefüggésben áll vala ugyancsak II. Ulászló 1507: 5. törvényczikkének eme szigorú szavaival: »*Quod Regia Majestas omnia, quae negotia huius Regni concernunt, cum consilio praefatorum Dominorum Assessorum, et aliorum suorum Consiliorum de caetero faciat: et si quae praeter eorum scitum faceret, nullius sint vigoris, atque firmitatis.*« — Hogyisne? 1637-ben egy tényleges nádor alig szólhatott volna nyíltabban, mint a hogy ő szóllott, a nélkül, hogy

Valóban, nem csak hazánk múltja iránt méltánytalan, — de az európai államtudomány érdekeit csorbítja meg az, a ki a magyar alkotmányfejlődésnek e kora vívmányait ignorálja.

Bécsben kínos föltűnést ne ébreszsen. Igen, — hangsúlyozhatták volna a király tanácsosainak felelősségére vonatkozó e szigorú 1507: 5. és 7. törvénycikkeket egész nyíltan, ünnepélyesen a Rendek: maga a Nádor csak annyit mondhatott, mint a mennyit tényleg mondott. — Szóval, nézetem szerint, Salamon Ferencznek nyomatékos okai voltak, midőn Eszterházy Miklósnak idézett szavaiban leplezett törekvést vélt fölfedezhetni a miniszteri felelősség felé, és midőn ebbeli nézetének kifejezést adott, kétségenkívül igen hasznos kutatási térre vont a hazai történetbúváraink figyelmét.

Végül megjegyzem, hogy az európai alkotmánytörténelem szempontjából is óhajtandó, miszerént hazai búváraink minél előbb földolgoznák azon adatokat, a melyek a király tanácsosainak, illetőleg az erdélyi fejedelmek tanácsosainak felelősségére vonatkozólag a m. tud. Akadémia két igen becses kiadványából, a Fraknoi Vilmos r. t. által közzétett »Magyar országgyűlési emlékek« és a Szilágyi Sándor r. t. által közzétett »Erdélyi országgyűlési emlékek« tartalomdús kötetéből kiböngészhetők.